

Роман ГАВРІК,
Доцент кафедри
конституційного, адміністративного та міжнародного права
Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID ID 0000-0003-1557-0594
gavrik.roman@gmail.com

Вікторія КОЗИЦЬКА
студентка 371н.г.
Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9610-0043
tori_kozytska@ukr.net

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ

У науковій статті проведено огляд основних доктринальних джерел як педагогічного профілю, так і правового характеру, що присвячені питанням правового дослідження державної політики у сфері освіти, зважаючи на процес реформування освітньої сфери, прийняття нових законів «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про фахову передвищу освіту», реформування початкової, середньої та вищої освіти, запровадження нових методик та підходів до здійснення освітнього процесу. Автор відносить до визначальних проблем методології дослідження державної політики у освітній сфері визначення сутності і змісту предмета правового дослідження, яке планомірно впливає із загального бачення та розуміння науковцями предмета адміністративного права, особливо з погляду генези такого бачення. Автор зазначає, що винятково актуальним для реформування і удосконалення вітчизняної правової науки та національного законодавства є аналіз та використання досвіду державотворення, що сформувався в провідних країнах Європи та світу. Зазначена теза стосується передусім необхідності прийняття закону про адміністративну процедуру, ідея якого піддається різкій критиці з посиланням на звуження у цьому випадку предмета адміністративного права до виключного регулювання публічних адміністрацій. Водночас подібні зауваження є безпідставними і не відповідають дійсності.

Також у науковій статті проаналізовано основні тенденції розвитку суспільства в умовах глобалізації, які мають певний вплив на освітню сферу будь-якої країни, та державну політику у сфері освіти. Результати аналізу свідчать про наявність актуальних тенденцій розвитку, характерних світовому рівню освітньої сфери, та їх специфічних національних особливостей в Україні. На основі виявлених тенденцій можна робити висновки про хід економічних процесів у сфері освіти, розглядати перспективи й прогнозувати зміну показників її розвитку. Аналіз досліджень в цій сфері дозволив виявити проблеми, що гальмують подальший розвиток освіти в Україні та знижують ефективність інвестування у цю сферу. Доведено, що вплив сукупності факторів викликає спільний ефект – зменшення потенціалу розвитку вітчизняної сфери освіти.

Ключові слова: право на освіту; закріплення на конституційному і законодавчому рівнях; конституційні обов'язки; освітня політика; державне управління; тенденції розвитку освіти.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Освіта має значний вплив на всі аспекти життя і діяльності країни, соціуму, людської цивілізації загалом. В умовах сучасної науково-технічної та інформаційної революції освіта функціонує як складний соціально-економічний організм, який відіграє важливу роль у прогресі людства. Вона є однією з найвагоміших галузей трудової і пізнавальної життєдіяльності. Стан освіти в сучасному світі складний і суперечливий. З одного боку, освіта стала однією з найважливіших сфер людської діяльності; величезні досягнення в цій галузі лягли в основу грандіозних соціальних і науково-технологічних перетворень. З іншого ж боку, розширення сфери освіти та зміни її статусу супроводжуються загостреннями проблем у цій сфері, що свідчать про кризові явища освітньої галузі. І, нарешті, в останні роки в процесі пошуків шляхів подолання кризи освіти відбуваються радикальні зміни у цій сфері та формування нової освітньої системи. Сьогодні освіта розглядається як стратегічний пріоритет держави, а тому проблема її формування потребує особливої уваги.

Державна політика в галузі освіти є невід'ємною складовою загальнодержавної політики. Усе, що відбувається в суспільстві, природі, розвитку людської культури, так чи інакше впливає на формування та здійснення освітньої політики, функціонування системи освіти в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий світ визначає освіту як універсальну категорію, яка виступає об'єктом різних галузей знань. З одного боку, освіту розглядають як джерело знань, з іншого – як «двигун» розвитку. Дослідники проблем модернізації вітчизняної освіти приділяють значну увагу дослідженню формування державної політики в галузі освіти та напрямів її розвитку.

Зокрема, такі дослідники, як Т. Шамова, П. Третьяков, Н. Капустін

розглядають освіту, як безперервну систему, процес формування та розвиток людської особистості. У дослідженнях В. Огнев'юка, В. Білоброва, О. Салтовського освіта виступає в ролі основного джерела трансформації змісту світогляду в умовах глобалізованого світу.

Погоджуючись з поглядами науковців України В. Андрущенко, Д. Дзвінчука, В. Кременя, а також зарубіжних дослідників питання освітньої політики Б. Вульфсона, Н. Канаєва, Г. Макбурні та інших науковців, зазначимо, що найбільш істотний вплив на освітню сферу має глобалізація, як стабільна тенденція формування єдиної світової цивілізації та основна закономірність її сучасного розвитку

Метою статті є розроблення теоретико-методологічних та концептуально-правових засад правового забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері освіти, зокрема правових засад реалізації права на освіту, аналіз та узагальнення теоретичних і практичних проблем у цій сфері та відповідну розробку теоретичних положень і науково обґрунтованих методичних і практичних рекомендацій щодо удосконалення нормотворчої діяльності та регламентації правових процедур державної стратегії освітнього розвитку і реформування.

Освіта виступає найміцнішим фундаментом для розвитку особистості, а значить, сприяє і розвитку суспільства, нації та держави, є надійною запорукою майбутнього України. Нині розвиток української держави характеризують процеси інтеграції, які проявляються у поступовій адаптації України до європейських стандартів, зокрема й в освітній сфері. Передусім така адаптація вимагає європейських підходів до освітніх стандартів модернізації змісту освіти, забезпечення якості освіти, впровадження нових методик тощо. Значна кількість фундаментальних педагогічних досліджень присвячена окремим напрямам, формам чи системам вітчизняної освіти.

Уже означена нами стратегія інтеграції вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів актуалізувала значну кількість досліджень у галузі педагогічної компаративістики.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З огляду на надважливість концептуального вивчення та формулювання найзагальніших світоглядних законів освітнього буття в його істотних, загальних та необхідних зв'язках і закономірностях, абсолютно обґрунтованою видається увага філософської науки до дослідження проблем формування, становлення та розвитку освітніх систем та їх державного і суспільного регулювання. В цьому плані вважаємо за необхідне насамперед виділити фундаментальні дослідження В. П. Андрущенка, В. Г. Кременя, І. А. Зязюна

Проблематика нашого дослідження, особливий інтерес становить наукова робота М. І. Рябенка, присвячена питанням підготовки майбутнього вчителя як суб'єкта освітніх правовідносин. Автор на базі напрацювань в галузі юриспруденції здійснив педагогічний аналіз структури освітніх правовідносин учителя, виявив критерії, показники та рівні правової компетентності його правової компетентності з точки зору готовності до ефективної діяльності в системі освітніх правовідносин. Означене дослідження є певною мірою показовим з точки зору перспективності комплексного вивчення освітнянських проблем представниками різних наук, і зокрема – правових.

Найбільш тісно співвідносяться з проблематикою нашої роботи наукові дослідження у галузі державного управління. Насамперед вважаємо за доцільне відзначити наукові державно-управлінські розвідки В. Д. Шинкарука, Л. А. Гаєвської, Т. О. Лукіної.

Наукові інтереси В. Д. Шинкарука зосереджуються передусім на лінгвістичних проблемах, але ними не обмежуються. Науковець відомий своїми дослідженнями, присвяченими регулюванню державою реформування, оновлення та модернізації вищої освіти, забезпечення її структурних змін, оптимізації процедур ліцензування та акредитації тощо.

Також доцільно виділити дослідження, присвячені проблемам філософсько-концептуального обґрунтування суспільної значущості освіти. О. О. Джура розглядає освіту як провідний фактор професійного самовизначення

особистості [1, с. 196]. І. О. Бушман переконливо доводить визначальність освітньої складової в системі засобів модернізації української культури [2, с. 225]. Н. О. Резанова досліджує соціально-філософські аспекти освіти (передусім – недержавної), визначаючи їх вагомий вплив на процес формування особистості [3, с. 184]. А. Л. Прокопенко з соціально-філософських позицій вивчає методологічні аспекти освіти як вагомий чинник соціальних змін [4, с. 183]. А. Г. Є. Стасюк переконливо обґрунтовує надвагому роль освіти у вітчизняному державотворенні [5, с. 16].

Доцільно виокремити дослідження С. М. Ніколаєнка, В. І. Лугового, О. В. Співаковського. Дослідження С. М. Ніколаєнка спрямовані на розробку вітчизняних освітніх стратегій, організаційно-управлінських проблем розвитку вітчизняної освіти, теоретико-методологічних засад управління якістю освіти, роллю освіти в забезпеченні інноваційного розвитку суспільства тощо [6, с. 44]. В. І. Луговий здійснив теоретико-методологічний аналіз головних тенденцій розвитку вітчизняної освіти в цілому та педагогічної зокрема, та відповідного обґрунтування і розроблення систем її модернізації [7, с. 429]. О. В. Співаковський органічно поєднує наукові розвідки в галузі теоретико-педагогічного забезпечення підготовки фахівців із точних наук із розробками концептуальних стратегій розвитку вітчизняної освіти, досягнення високого рівня її якості і конкурентоздатності, які відповідним чином спроектовані на нормативно-правове забезпечення освітнього реформування [8, с. 534].

В. К. Майборода здійснив концептуальний аналіз становлення та розвитку системи національної вищої освіти [9, с. 58].

С. А. Калашнікова вивчає проблеми професійної підготовки майбутніх управлінців, готових займати лідерські позиції в умовах сучасних суспільних трансформацій та розробляє теоретико-методологічні засади зазначеної підготовки [10, с. 3–17.].

У сфері юриспруденції дослідження освітніх проблем були присвячені проблемам вищої освіти. Так, А. О. Савченко здійснив комплексне дослідження проблем правового регулювання праці науково-педагогічного персоналу (за

існуючою на той час термінологією – професорсько-викладацького складу) в системі відомчої вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України з урахуванням відомчої специфіки [11, с. 18]. Також проблемам нормативно-правового забезпечення функціонування відомчих закладів освіти системи МВС, а саме – цивільно-правовому обґрунтуванню надання платних послуг зазначеними закладами, присвячене дослідження К. А. Карчевського [12, с. 20]. На нашу думку, така увага до відомчої вищої освіти системи МВС зумовлена передусім розгортанням подібних закладів, а також наявністю у них фахівців-юристів відповідного наукового рівня.

Серед науково-правових досліджень залишається актуальною проблема забезпечення права на освіту в її різноманітних аспектах – адміністративно-правового забезпечення реалізації зазначеного права (І. В. Хохлова) [13, с. 18] та специфіки конституційно-правового статусу окремих учасників навчального процесу в системі вітчизняної вищої освіти (Н. І. Петрецька) [14, с. 20].

Вперше вжито термін «освітні правовідносини» та дано науково-теоретичне обґрунтування зазначених відносин у вітчизняній юриспруденції в дисертаційному дослідженні Я. О. Тицької [15, с. 20].

Кримінально-правове забезпечення дотримання конституційного права кожного на освіту дослідила А. С. Залеська [16, с. 16]. О. О. Кулініч відпрацьовані наукові засади конституційно-правового механізму реалізації освітнього права людини і громадянина в Україні [17, с. 56–88.].

Таким чином, аналіз науково-правових досліджень суспільних відносин освітньої сфери дає підстави відзначити їх певну широту і розвиваючий характер, поступальність якого протягом останніх років помітно зростає. Найбільше подібними дослідженнями охоплена сфера вищої освіти, інші освітні галузі та проблеми помітно потерпають від нестачі наукової уваги. Оновлення освітнього законодавства суттєво розширило перелік форм здобуття освіти, а тому розробка теоретико-правових засад регулювання очної, заочної, дистанційної, мережевої, екстернатної, сімейної та дуальної форм здобуття освіти також буде, безумовно, актуальною. До перспективних проблем

освітньої юриспруденції також вважаємо за доцільне віднести питання нормативно-правового забезпечення якості освіти, прав, обов'язків та державних гарантій учасників освітнього процесу, громадського самоврядування, державно-громадського управління та громадського контролю в сфері освіти, міжнародного освітнього співробітництва тощо.

Актуальною є необхідність комплексного узагальнюючого дослідження правових чи адміністративно-правових засад формування та реалізації державної освітньої політики, що і зумовило вибір тематики нашої роботи.

Порівняльний аналіз наукових досліджень освітніх проблем виявив, що найбільш актуальні суспільні відносини в галузі освіти, як правило, стають предметом дослідження у різних науках майже одночасно. При цьому кожен науковець досліджує проблему з позицій відповідної науки, що здатне забезпечити всеохоплюваність вивчення того, чи іншого суспільного явища.

Водночас дослідження стану та генези правових засад формування та реалізації державної політики в галузі освіти не може бути повним без концептуального осмислення розвитку розуміння адміністративно-правовою наукою змісту предмета адміністративного права з точки зору відповідальності державної влади як в цілому, так і в освітній сфері, зокрема.

Аналіз змісту статей 113–120 Конституції України свідчить, що Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади не наділений ні обов'язками, ні відповідальністю. Власне, це суперечить положенням статей 1, 8, із змісту яких випливає, що Україна є правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права. Всупереч цим приписам обов'язки та відповідальність представників гілок влади не визначені. Вони делеговані державі або органам місцевого самоврядування, (ст. 3, 56) незважаючи на той факт, що державу як річ суто абстрактну представляють посадові особи державних інституцій, які є «по суті ніщо інше, як фізичні особи», щодо яких більше за кого б то не було існує справедлива вимога керуватися у своїй діяльності «неупередженістю і безликістю» [18, с. 185–186]. Ця надзвичайно проста істина була проголошена ще в 1894 році.

Новий Закон України «Про освіту», на жаль, не зробив кардинальних кроків у вирішенні зазначених проблем. Так, стаття 64 залишила за центральним органом виконавчої влади у сфері освіти повноваження щодо ліцензування освітньої діяльності, закладів вищої, післядипломної, фахової, а також професійної і перевірки дотримання ліцензійних умов вищезазначеними закладами. Безумовно, що розподілу повноважень, а отже, і демократизації та прозорості зазначених процедур відчутно сприяло б розгортання діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, однак як створення, так і розгортання діяльності зазначеного органу загальмовано, а потім і призупинено, причому переважно внаслідок причин суб'єктивного характеру.

Правове регулювання, яке здійснюється у сфері освіти, то проблеми існування догми предмета адміністративного права безпосередньо відображаються у змісті базового акта про освіту, а саме: встановлено, що завданням законодавства України про освіту є регулювання суспільних відносин. Зазвичай закон містить безвідносні терміни «визначає, встановлює, здійснює, забезпечує, формує, розробляє тощо». Відповідальність посадових осіб за порушення законодавства про освіту абстрактна: «несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України».

Надзвичайно важливим видається висновок, що у разі якщо закон не містить обґрунтованих положень з будь-яких питань, то делегування цих питань на розсуд КМУ суттєво суперечить принципам верховенства права. Конституція має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти потрібно ухвалювати на основі Конституції України і мають відповідати їй. Є нагальна потреба переосмислення та реформування чинних законодавчих актів і нормативно-правових актів КМУ, в яких законодавець свідомо порушує принципи верховенства права.

У висновку проаналізувавши розвиток вітчизняної освітньої бачимо помітні зрушення в напрямі її вдосконалення, насамперед в аспекті забезпечення якості надання освітніх послуг. Зазначене вдосконалення є

результатом вітчизняної освітньої політики, яка виступає в ролі потужної складової соціально-гуманітарної політики держави. Однак темпи оновлення освітньої системи явно недостатні, що вимагає розроблення та запровадження ефективних механізмів продуманої та планомірної державної освітньої політики, від якої повною мірою залежить рівень освіченості, менталітет нації та розвиток суспільства загалом.

До ключових понять дослідження правових засад формування та реалізації державної політики у сфері освіти належать поняття: «правові засади», «державна політика у сфері освіти» та «правові засади формування і реалізації державної політики у сфері освіти».

До визначальних проблем методології дослідження державної політики у будь-якій суспільній сфері, зокрема і освітній, вважаємо за доцільне також віднести визначення сутності і змісту предмета правового дослідження, яке планомірно впливає із загального бачення та розуміння науковцями предмета адміністративного права, особливо з погляду генези такого бачення.

Домінуюча до цього часу відсутність закріплених на конституційному та законодавчому рівнях належних обов'язків та відповідальності представників державних інституцій не відповідає принципам правової держави і верховенства права і не здатне забезпечити ефективне державне управління. Зазначена теза загальна і стосується як державного управління у всіх галузях, так і галузі освіти. Водночас аналіз засобами порівняльного права адміністративно-правових засад діяльності державних інституцій у країнах із розвинутою системою демократії та ринковою економікою дає підстави твердити, що діяльність представників державних інституцій щодо реалізації принципів належного державного управління має ґрунтуватись на чітко визначених критеріях правового статусу, як це зазвичай реалізується в зарубіжних країнах, де панує верховенство права.

Винятково актуальним для реформування і удосконалення вітчизняної правової науки та національного законодавства є аналіз та використання досвіду державотворення, що сформувався в провідних країнах Європи та

світу. Зазначена теза стосується передусім необхідності прийняття закону про адміністративну процедуру, ідея якого піддається різкій критиці з посиланням на звуження у цьому випадку предмета адміністративного права до виключного регулювання публічних адміністрацій. Водночас подібні зауваження є безпідставними і не відповідають дійсності.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі проведеного дослідження приходимо до наступних висновків: як уже зазначалося, винятково актуальним для реформування і удосконалення вітчизняної правової науки та національного законодавства є аналіз та використання досвіду державотворення, що сформувався в провідних країнах Європи та світу.

Наведені міркування свідчать, що правова система України потребує передусім «інвентаризації» теоретичних думок (бачень науковців) в суспільних науках. Як загальний висновок, система освіти, яка має на меті реалізацію принципів Болонського процесу, безперечно потребує відповідної «інвентаризації» існуючого стану правового регулювання управління освітою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джура О. Д. Освіта в системі факторів професійного самовизначення особистості: дис. канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2005. С. 196
2. Бушман І. О. Система освіти як засіб модернізації української культури: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10. Київ, 2005. С. 225
3. Резанова Н. О. Інститут недержавної освіти як чинник формування особистості (соціально-філософський аспект): дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Запоріжжя, 1999. С. 184
4. Прокопенко А. Л. Освіта як чинник соціальних змін (методологічний аспект): дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2007. С. 183
5. Стасюк Г. Є. Освіта як чинник державотворення: автореф. дис. ...канд. філос. наук: 09.00.10. Київ, 2008. С. 16
6. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06. Київ, 2009. С. 44
7. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: (теоретико-методологічний аспект): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 1995. С. 429
8. Співаковський О. В. Теоретико-методичні основи навчання вищої математики майбутніх вчителів математики з використанням інформаційних технологій: дис. д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2003. С. 534
9. Майборода В. К. Становлення і розвиток національної вищої педагогічної освіти в Україні (1917–1992 рр.): дис. ... д-ра пед. наук у формі наук. доп.: 13.00.01. Київ, 1993. С. 58

10. Шинкарук В. Д. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України. Вища школа, 2007. С. 3–17.
11. Савченко А. О. Правове регулювання праці професорсько- викладацького складу вищих закладів освіти Міністерства внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2000. С. 18.
12. Карчевський К. А. Платні освітні послуги вищих закладів освіти МВС України: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. С. 20
13. Хохлова І. В. Система адміністративно-правових засобів забезпечення права громадян на здобуття вищої освіти: автореф. дисканд. юрид. наук: 12.00.07. Херсон, 2012. С. 18.
14. Петрецька Н. І. Конституційно-правовий статус окремих учасників навчально-виховного процесу в галузі вищої освіти України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2014. С. 20.
15. Тицька Я. О. Освітні правовідносини в Україні: автореф. дис канд. юрид. наук: 12.00.01., 2014. С. 20.
16. Залеська А. С. Кримінально-правова охорона права на отримання освіти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. С. 16.
17. Алексеев А. С. К учению о юридической природе государства и государственной власти (По поводу Эмпирических исследований д-ра Лингга и Субъективного реализма проф. Коркунова). «Русская мысль». Москва, 1894. Год пятнадцатый, кн. XI. С. 56–88.
18. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Педагогічна думка, 2009. С. 185–186.

Roman Havrik, Viktoriia Kozytska. Genesis of Legal Study on State Policy in Education

In the scientific article the author reviews the main doctrinal sources of both pedagogical profile and legal character, which are devoted to the issues of legal research of state policy in the field of education, considering the process of reforming the educational sphere, adopting new laws "On Education", "On Higher Education", "On General Secondary Education", "On Professional Higher Education", reforming primary, secondary and higher education, introducing new methods and approaches to the implementation of the educational process. The author refers to the decisive problems of the methodology of public policy research in the educational sphere to determine the nature and content of the subject of legal research, which systematically follows from the general vision and understanding of the subject of administrative law, especially from the point of view of the genesis of such a vision. The author points out that the analysis and use of the experience of state-building, which was formed in the leading countries of Europe and the world, is extremely relevant for reforming and improving the national legal science and national legislation. This thesis concerns, first and foremost, the need for the adoption of a law on administrative procedure, the idea of which is strongly criticized with reference to the narrowing in this case of the subject of administrative law to the exclusive regulation of public administrations. At the same time, such remarks are unfounded and untrue.

The article analyzes the main tendencies of society development in the conditions of globalization, which have a certain impact on the educational sphere of any country, and state policy in the sphere of education. The results of the analysis indicate that there are current trends in development characteristic of the world level educational sphere and their specific national patches in Ukraine. Based on the trends identified, it is possible to draw conclusions about the nature of economic processes in education, to consider the prospects and to predict changes in its development indicators. Analysis of research in this area has revealed the problems that hinder the further development of education in Ukraine and reduce the effectiveness of investment in this field. It is proved that the

influence of a set of factors causes a common effect of domestic sphere development reducing of education.

Keywords: right to education; consolidation at the constitutional and legislative levels; constitutional duties; educational policy; governance; trends in education.

References

1. Dzhura O. D. (2005) *Osvita v systemi faktoriv profesiinoho samovyznachennia osobystosti* [Education in the system of factors of professional self-determination of personality]: diss. cand. philosopher. sciences: 09.00.03. Kyiv. P. 196 [In Ukrainian].
2. Bushman I. O. (2005) *Systema osvity yak zasib modernizatsii ukrainskoi kultury* [The education system as a means of modernizing Ukrainian culture]: diss. cand. philosopher. sciences: 09.00.10. Kyiv. P. 225 [In Ukrainian].
3. Riezanova N. O. (1999) *Instytut nederzhavnoi osvity yak chynnyk formuvannia osobystosti (sotsialno-filosofskyi aspekt)* [Institute of non-state education as a factor of personality formation (socio-philosophical aspect)]: diss. cand. philosopher. sciences: 09.00.03. Zaporizhzhia, P. 184 [In Ukrainian].
4. Prokopenko A. L. (2007) *Osvita yak chynnyk sotsialnykh zmin (metodolohichni aspekt)* [Education as a factor of social change (methodological aspect)]: diss. cand. philosopher. sciences: 09.00.03. Kyiv, P. 183 [In Ukrainian].
5. Stasiuk H. Ye. (2008) *Osvita yak chynnyk derzhavotvorennia* [Education as a factor of state formation]: abstract. diss. doctor of pedagogical sciences: 09.00.10. Kyiv. P. 16 [In Ukrainian].
6. Nikolaienko S. M. (2009) *Teoretyko-metodolohichni osnovy upravlinnia innovatsiinym rozvytkom systemy osvity Ukrainy* [Theoretical and methodological bases of management of innovative development of education system of Ukraine]: abstract. diss. ... doctor of pedagogical sciences: 13.00.06. Kyiv, P. 44 [In Ukrainian].
7. Luhovyi V. I. (1995) *Tendentsii rozvytku pedahohichnoi osvity v Ukraini: (teoretyko-metodolohichni aspekt)* [Tendencies of development of pedagogical education in Ukraine: (theoretical and methodological aspect)]: abstract. diss. doctor of pedagogical sciences: 13.00.01. Kyiv, P. 429 [In Ukrainian].
8. Spivakovskiy O. V. (2003) *Teoretyko-metodychni osnovy navchannia vyshchoi matematyky maibutnikh vchyteliv matematyky z vykorystanniam informatsiinykh tekhnolohii* [Theoretical and methodological foundations of teaching higher mathematics of future mathematics teachers using information technologies]: abstract. diss. doctor of pedagogical sciences: 13.00.02. Kyiv, P. 534 [In Ukrainian].
9. Maiboroda V. K. (1993) *Stanovlennia i rozvytok natsionalnoi vyshchoi pedahohichnoi osvity v Ukraini (1917–1992 rr.)* [Formation and development of national higher pedagogical education in Ukraine (1917-1992)]: abstract. diss. doctor of pedagogical sciences y formi nauk. dop.: 13.00.01. Kyiv, P. 58 [In Ukrainian].
10. Shynkaruk V. D. (2007) *Osnovni napriamy modernizatsii struktury vyshchoi osvity Ukrainy* [The main directions of modernization of the structure of higher education of Ukraine]. *Vyshcha shkola* [Higher School]. P. 3–17. [In Ukrainian].
11. Savchenko A. O. (2000) *Pravove rehuliuвання pratsi profesorsko- vykladatskoho skladu vyshchykh zakladiv osvity Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy* [Legal regulation of the work of the teaching staff of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]: abstract. diss. cand. of legal sciences: 12.00.05. Kharkiv, P. 18. [In Ukrainian].
12. Karchevskiy K. A. (2001) *Platni osvitni posluhy vyshchykh zakladiv osvity MVS Ukrainy: tsyvilno-pravovyi aspekt* [Paid educational services of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: civil law aspect]: abstract. diss. cand. of legal sciences: Kharkiv, P. 20 [In Ukrainian].
13. Khokhlova I. V. (2012) *Systema administratyvno-pravovykh zasobiv zabezpechennia prava hromadian na zdobuttia vyshchoi osvity* [System of Administrative and Legal Means of

Ensuring the Right of Citizens to Higher Education]: abstract. diss. cand. of legal sciences: 12.00.07. Kherson, P. 18. [In Ukrainian]

14. Petretska N. I. (2014) *Konstytutsiino-pravovyi status okremykh uchasnykiv navchalno-vykhovnoho protsesu v haluzi vyshchoi osvity Ukrainy* [Constitutional and legal status of individual participants of the educational process in the field of higher education of Ukraine]: abstract. diss. cand. of legal sciences: 12.00.02. Kyiv, P. 20. [In Ukrainian]

15. Tytska Ya. O. (2014) *Osvitni pravovidnosyny v Ukraini* [Educational legal relations in Ukraine]: abstract. diss. cand. of legal sciences: 12.00.01, P. 20. [In Ukrainian]

16. Zaleska A. S. (2014) *Kryminalno-pravova okhorona prava na otrymannia osvity* [Criminal law protection of the right to education]: abstract. diss. cand. of legal sciences: 12.00.08. Kharkiv, P. 16. [In Ukrainian]

17. Alekseev A. S. (1894) *K ucheniju o juridicheskoy prirode gosudarstva i gosudarstvennoj vlasti (Po povodu Jempiricheskijh issledovanij d-ra Lingga i Sub#ektivnogo realizma prof. Korkunova)*. [On the doctrine of the legal nature of the state and state power (Concerning the Empirical Studies of Dr. Ling and Subjective Realism by Prof. Korkunov)]. «*Russkaja mysl'*» [“*Russian thought.*”]. Moscow, Fifteenth year, book XI. P. 56–88. [In Russian]

18. Kremen V. H. (2009) *Filosofia liudynotsentryzmu v stratehiakh osvitnoho prostoru* [Philosophy of human-centrism in strategies of educational space]. Kyiv: Pedahohichna dumka, P. 185–186. [In Ukrainian]